

LBRIS

We know
books

MARCEL DIRSUS

**CUM SE PRĂBUȘESC
TIRANII...
ȘI SUPRAVIEȚUIESC NAȚIUNILE**

Traducere din limba engleză de
DELIA ANGHELESCU

LITERA
București

<i>Introducere. Pistolul de aur</i>	9
1. Rutina vieții de dictator	23
2. Dușmanul din interior	41
3. Slăbirea intenționată a armatei	61
4. Rebeli, arme și bani	83
5. Inamici, interni și externi	101
6. Ai tras, ai pierdut	117
7. Singura opțiune	135
8. Ai grijă ce-ți dorești	153
9. Cum se înlătură un tiran	171
<i>Mulțumiri</i>	191
<i>Note</i>	193
<i>Indice</i>	227

PISTOLUL DE AUR

*Nu neg că sunt singur. Foarte singur. Un rege care nu are de dat socoteală nimănui pentru ceea ce face și spune este, inevitabil, extrem de singur.*¹

Mohammad Reza Pahlavi, șah al Iranului

Cei mai puternici tirani ai lumii sunt condamnați să își ducă viața în frică. Își pot face dușmanii să dispară cu un gest al mâinii. Ei, familiile și acoliții lor pot controla țări întregi din luxul palatelor pe care le dețin, dar își petrec fiecare oră a vieții chinuți de teama că pot pierde tot. Oricât de puternici ar deveni, nu-i pot da ordine fricii și nici nu o pot plăti ca să dispară. O singură mișcare greșită dacă fac, acești tirani se prăbușesc. Și, când tiranii cad, cel mai adesea sfârșesc în exil, într-o celulă de închisoare sau în pământ.

Într-o zi geroasă de iarnă de la sfârșitul lui 2007, Garda Amazoanelor, în uniforme verzi de camuflaj, a dat semnalul că totul este în regulă. Imediat după aceea, colonelul Muammar Gaddafi a ieșit din Hôtel de Marigny, din centrul Parisului. După ce a coborât treptele, a pășit pe covorul roșu întins pe iarba de un verde perfect. La capătul covorului se afla un cort uriaș. La Hôtel de Marigny, locul în care guvernul francez își primea oaspeții aflați în vizită de stat, erau obișnuiți să organizeze mese după cum doreau conducătorii puternici, dar un cort beduin nu mai fusese ridicat vreodată, pentru ca dictatorul aflat în vizită să își întâmpine oaspeții conform „tradiției deșertului”².

Interiorul cortului era plin de imagini cu cămile și palmieri. Era mobilat cu scaune mari din piele, unde auditoriul atent putea sta și asculta. Seara, vizitatorii erau întâmpinați de flăcările unui foc uriaș.

În afară de cortul care avea funcția de birou, Gaddafi făcuse din Paris locul său de joacă. Deși invitat inițial în Franța doar pentru trei zile, el a decis să rămână cinci. A sosit la Paris cu notoriul său corp de gardă, alcătuit doar din femei, și un anturaj atât de numeros, încât a fost nevoie de 100 de mașini pentru a străbate orașul. A fost primit de președintele Nicolas Sarkozy cu onoruri militare. Când a decis că

vrea să viziteze Palatul Versailles, pentru că era fascinat de Ludovic al XIV-lea, a adus cu el o „delegație“ de 100 de oameni. A fost luat repede din fața cortului de o limuzină albă, extrem de lungă, care provoca ambuteiaje oriunde mergea. Când a vrut să meargă cu barca pe Sena, podurile de peste râu au fost închise pentru public.³ Gaddafi a mers chiar și la o vânătoare de fazani, o ieșire neobișnuită în cursul vizitei unui șef de stat în secolul XXI.⁴ Dar pentru Gaddafi aceasta era o normalitate. Abordarea despotică a restului lumii s-a văzut clar din reacția lui la incidentul din 2008, când fiul său a fost arestat la Geneva pentru agresiunea a două angajate ale unui hotel de lux. În anul următor, dictatorul le-a cerut Italiei, Germaniei și Franței, să „desființeze“ Elveția.⁵ Când acest lucru nu s-a întâmplat, Gaddafi a lansat un apel către lumea musulmană să pornească un război sfânt împotriva acestei țări. La Adunarea Generală a Națiunilor Unite, unde liderilor li se alocă 15 minute pentru a vorbi, Gaddafi a stat la microfon 93 de minute. În timpul discursului a numit Consiliul de Securitate un „consiliu al terorii“, și-a promovat propria pagină de internet, s-a plâns că era afectat de decalajul de fus orar și a adus în discuție asasinarea lui John F. Kennedy.⁶

Lăsând deoparte excentricitățile, Gaddafi, care a dominat Libia de la sfârșitul anilor 1960, a fost un dictator criminal.

Dacă voia să continue același stil de viață, trebuia să rămână la putere. Iar pentru aceasta se baza pe terorizarea tuturor celor pe care-i conducea. Pe străzile capitalei sale, Tripoli, dacă oamenii obișnuiți spuneau ceva împotriva regimului, erau în pericol de a fi imediat încarcerați sau executați. Într-o singură zi, în vara lui 1996, forțele lui de securitate au masacrat peste 1 200 de oameni într-una dintre închisorile unde se practica tortura ale regimului.⁷ Chiar și gândurile antiregim erau considerate periculoase. După cum spunea un libian: „Nu numai că nu îndrăznim să spunem ceva critic, dar nu îndrăznim nici să *gândim* ceva critic“.⁸

Cu toate acestea, deși aflat la apogeul puterii sale, cu mulți dintre dușmani putrezind în pământ sau în închisoare, Gaddafi vedea pericole peste tot. Zidurile care înconjurau complexul său principal în care trăia aveau patru metri înălțime și un metru grosime. Gaddafi și-a pus oamenii să construiască sub acest complex o rețea de tuneluri atât de vastă, încât era nevoie de o mașinuță de golf pentru a le străbate.⁹ Tunelurile erau menite să servească drept rute de salvare și erau dotate cu o stație subterană de televiziune, pentru ca dictatorul să se poată adresa națiunii în eventualitatea unui atac.¹⁰ Într-un alt complex de clădiri al lui Gaddafi din Tripoli, în satele unor uși solide făcute să

reziste la explozie, se afla un bloc operator pentru salvarea vieții dictatorului în cazul unei revoluții sângeroase. Tunelurile subterane de acolo erau atât de extinse, încât un ziarist s-a referit la ele ca la un „labirint”.¹¹

Un om care crede că va avea un viitor luminos nu are nevoie de o mulțime de complexuri de clădiri, în subteranul cărora să se afle kilometri de tuneluri. Dar Gaddafi știa că nu avea un viitor sigur. Pentru dictatori, nevoia de a construi asemenea sisteme de apărare este cât se poate de reală. Amenințările sunt mari și constante.

În 15 februarie 2011, la Benghazi, al doilea cel mai populat oraș al Libiei, au izbucnit proteste după ce autoritățile au arestat un avocat care le reprezentase pe victimele masacrului din penitenciar, din 1996. În Libia lui Gaddafi, unde nu se admitea opoziția, acesta a fost unul dintre puținele semne de disidență.¹² Odată fisurat blindajul regimului, situația a escaladat rapid, pe măsură ce opoziția s-a intensificat și s-a răspândit și în alte orașe. Reacția lui Gaddafi a fost un discurs pe postul național de televiziune, în care jura că „va curăța Libia casă cu casă”.¹³ „Nu voi părăsi țara”, a spus Gaddafi, după care a adăugat că „voi muri ca un martir”.¹⁴

Dar în acea etapă Gaddafi era încă încrezător că nu trebuia să moară. Și, deși rebelii ajunseseră să controleze orașe întregi, regimul încă avea capacitatea de a trece la ofensivă. Pe 16 martie, forțele regimului se apropiiau de orașul Benghazi, ocupat de rebeli, când unul dintre fiii săi a dat un interviu în care s-a lăudat că „totul se va termina în 48 de ore”.¹⁵

După ce Gaddafi i-a numit pe dușmanii săi șobolani, a existat posibilitatea reală a desfășurării unei campanii de ucideri în masă în văzul întregii lumi.¹⁶ Confruntat cu această perspectivă, Consiliul de Securitate al ONU a votat cu o majoritate de 10 la 1 în favoarea luării „tuturor măsurilor necesare” pentru a-i proteja pe civili.¹⁷ Avea să mai treacă ceva timp până ca totul să se sfârșească, iar acesta era începutul. Două zile mai târziu, avioane franceze de luptă au decolat cu scopul de a ataca regimul, în timp ce nave de război ale Forțelor Navale ale SUA au lansat rachete de croazieră pentru neutralizarea sistemului de apărare antiaerian al Libiei. Vorbind din Brazilia, președintele Barack Obama a spus: „Nu putem sta pasivi când un tiran îi spune poporului său că va fi neîndurător”.¹⁸

În octombrie, cum regimul era grav afectat, iar bombele continuau să cadă din cer, Gaddafi a știut că sosise clipa de care se temuse atât de mult. Nu mai existau complexuri de clădiri, nu mai existau tunele, nici ziduri care să-l protejeze pe dictator. În schimb, Gaddafi și oamenii săi

se mutau din casă în casă în Sirte, orașul de coastă în apropierea căruia se născuse dictatorul. Proviziile erau limitate, iar bodyguarzii lui erau nevoiți să facă rost de paste și orez pentru a hrăni grupul. Iar Gaddafi era de-a dreptul derutat.

„De ce nu este apă? De ce nu este electricitate?“, îl întreba el pe șeful gărzilor.

Fuga era riscantă, dar cu rebelii atât de aproape și cu bombardamentul permanent, a rămâne în Sirte nu mai era o opțiune. Până la urmă, Gaddafi a acceptat cu greu să plece. Inițial planificată pentru ora trei dimineața, la adăpostul întunericului, plecarea convoiului de 40 de mașini s-a făcut abia peste patru ore. Soarele era deja sus pe cer. O jumătate de oră mai târziu, convoiul a fost lovit de rachete. Una dintre explozii a fost atât de aproape, încât a declanșat airbagul mașinii Toyota Land Cruiser în care se afla Gaddafi.¹⁹ Împreună cu câțiva dintre oamenii săi, el a decis să continue fuga pe jos. După ce au trecut de o fermă, n-au mai avut de ales decât să se adăpostească într-un canal de scurgere urât mirositor.²⁰

Când rebelii l-au prins, nu înțelegea ce se întâmplă. El era colonelul Muammar Gaddafi, părintele Libiei, regele regilor Africii. Și, după cum se descrisese cândva, Liderul care trăia în inimile tuturor libienilor.

„Ce este asta? Ce este asta, fiii mei? Ce faceți?“, întreba Gaddafi.²¹

„Fiii“ au continuat să-l bruscheze. Bătut de mulțime și sodomizat cu baioneta, ultimele imagini ale lui Gaddafi îl arată pe capota unei mașini, cu capul plin de sânge și cerând îndurare.²²

Avându-l, în sfârșit, pe dictator în mâinile lor, rebelii au început să sărbătorească. Într-una dintre imaginile definitorii ale conflictului, se putea vedea un tânăr rebel purtat pe umeri de camarazii săi, ținând în mână un pistol de aur, încrustat cu modele complicate. Pistolul îi aparținuse chiar lui Gaddafi, fiind, se pare, un cadou de la unul dintre fiii săi.²³ Acesta este ceea ce numesc eu paradoxul pistolului de aur: tiranii pot avea toate simbolurile puterii, chiar și un pistol de aur, dar, în momentul în care trebuie să își folosească puterea pentru a se salva, este deja prea târziu. Un dictator nu se poate salva niciodată cu un pistol de aur. Pentru Gaddafi, deținerea pistolului a dat impresia de putere doar atât timp cât oamenii au crezut acest lucru. Când n-au mai făcut-o, pistolul a devenit inutil.

La sfârșitul acelei zile, 20 octombrie 2011, pistolul dispăruse, iar dictatorul era mort. Ca ultimă insultă, Gaddafi nu a beneficiat de o înmormântare rapidă, conform tradiției islamice. În schimb, corpul său

pe jumătate gol a fost expus în vitrina unei măcelării dintr-un mall, pentru a fi văzut de toată lumea.²⁴ Când un ziarist a vorbit cu un localnic despre asta, acesta a spus că Gaddafi își alesese singur soarta.

„Dacă ar fi fost un om bun, l-am fi înmormântat“, a spus el.²⁵

Într-adevăr, dacă Gaddafi ar fi fost un om bun sau măcar un lider democrat, în loc de un dictator, cu siguranță ar fi avut un altfel de sfârșit.

Tirania este periculoasă.

Conform unui studiu recent despre modul în care 2 790 de conducători naționali au pierdut puterea, 1 925 (69%) au plecat de la putere în condiții normale. „Doar“ aproximativ 23% dintre aceștia au fost exilați, închiși sau uciși.²⁶ Dar vorbim despre toate țările și sistemele politice. Dacă ne concentrăm pe dictatorii, liderii care dețin cea mai mare parte a puterii concentrată în mâinile lor, cifrele se inversează: 69% dintre acei dictatori sunt aruncați în închisoare, forțați să locuiască în străinătate sau omorâți.²⁷ Șansele la o retragere liniștită sunt mai slabe decât la datul cu banul.

Am studiat mai bine de un deceniu dictatorii și modul în care aceștia rămân la putere sau o pierd. Ca absolvent de studii postuniversitare la Oxford, am analizat viețile celor din Biroul Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Cine erau oamenii aceia? Cum au ajuns la putere într-un sistem care putea fi atât de ostil? Și ce anume îi interesa?

După ce am părăsit Oxfordul am crezut că am terminat cu grijile pentru tiranie (și cu statul prin biblioteci pline de praf). Dornic să văd lumea, m-am hotărât să lucrez la o fabrică de bere din Republica Democratică Congo. Dar cele mai valoroase lecții pe care le-am învățat acolo n-au fost despre hamei și orz, ci despre cum funcționează regiunile autoritare – și cât de mulți tirani trăiesc pe muchie de cuțit.

Când eram în Lubumbashi, pe 30 decembrie 2013, sediul radio-difuziunii naționale din Kinshasa a fost atacat de persoane înarmate. Acestea au preluat controlul asupra emisiei radio și au transmis un mesaj împotriva președintelui Joseph Kabila. I-au spus că până aici i-a fost și i-a venit sfârșitul. În timp ce vorbeau, complici de-ai lor au atacat principalul aeroport al țării. A fost lovită și o bază militară.²⁸

În cealaltă parte a țării, în Lubumbashi, era greu să obții informații de încredere.

„Ați auzit ce se întâmplă în Kinshasa?“, întrebau curioși oamenii din fabrică.

La prânz, am încercat să aflu ce se întâmpla exact. Nimeni nu știa. Dat fiind că violențele se desfășurau, după toate aparențele,

undeva departe, m-am întors la birou, care se afla în același complex cu bungalow-ul meu. Într-o zi obișnuită de luni, această plimbare ar fi fost una dintre cele mai plăcute părți ale zilei. Lubumbashi nu este un oraș tocmai verde, dar vegetația din complex era luxuriantă. În timp ce mergeam, mă minunam de mărimea palmierilor sau priveam păsările ciudate care zburau deasupra. O adevărată oază.

Ziua aceea a fost diferită. În drum spre birou, liniștea a fost întreruptă de o pocnitură. Era un foc de armă. Apoi un altul – și încă unul, un sunet de rafală venind din trei direcții. Apoi am auzit ceva mai puternic, o explozie. O mie de gânduri îmi treceau prin cap. La adăpostul zidurilor complexului nu prea exista pericolul unui glonț rătăcit. Dar dacă explozia a fost un obuz? Încă unul ar fi putut provoca probleme serioase, chiar și dacă nu eram eu cel vizat. Mă aflam la peste 1 500 de kilometri de Ambasada Germaniei. Aeroporturile erau închise, așa că nu exista opțiunea zborului dacă lucrurile se înrăutățeau. Dacă ar fi fost nevoie de evacuare, aceasta trebuia să se facă spre sud, pe uscat, cu traversarea graniței cu Zambia. Cam panicat de-acum, m-am întors către colegi.

„Ce ne facem?”

Răspunsul a fost:

„Nimic.”

Da, auziseră și ei împușcăturile, dar le mai auziseră și altă dată, când nu se întâmplase nimic serios care să-i afecteze, așa că de ce s-ar fi întâmplat acum?

Și asta a fost tot. Ca european în trecere, aflat în spatele zidurilor de beton, exista un strat de izolație între mine și pericol. Afară, în oraș, alții nu erau la fel de norocoși.

M-am întors din nou la lucru.

Tentativa de lovitură de stat din Kinshasa fusese inițiată de un lider religios – Paul-Joseph Mukungubila –, iar armata îi ataca biserica din Lubumbashi.²⁹ Când profetul autoproclamat a înțeles că nu va avea succes, a fugit din țară cu cinci din cele 18 soții și 12 din cei 19 copii.³⁰ Joseph Kabila, care conducea țara de când tatăl său fusese asasinat, a rămas la putere.

Îmi amintesc că mă gândeam ce ciudat era calmul cu care reacționau oamenii. Nu trebuia făcut *ceva*? Pe de altă parte, când este vorba despre o luptă ca aceea dintre Mukungubila și Kabila, ce era de făcut? Nimic. Tot ce puteai face era să aștepti să vezi dacă tiranul cade, deschizând calea unui alt tiran care să-i ia locul.

După câteva luni m-am întors în Europa, dar nu mi-am putut scoate niciodată din cap amintirea acelei zile. Cum este posibil ca unele țări să treacă prin situații atât de grave de instabilitate, atât de des, încât oamenii să se obișnuiască cu situația? De ce a reușit Kabila să mai rămână la putere încă cinci ani? Când se prăbușesc de la putere astfel de lideri? Și, când se întâmplă asta, ce urmează?

M-am hotărât să cercetez cum se prăbușesc tiranii. În timpul doctoratului m-am concentrat pe schimbările neregulate ale conducerii, precum cea încercată de Mukungubila în Republica Democratică Congo. De atunci, am lucrat la aceste aspecte nu numai în universitate, ci și împreună cu companii multinaționale, fundații și organizații internaționale, precum NATO și OCDE, permanent atras de o întrebare: cum se prăbușesc tiranii?

În octombrie 1938, când Germania nazistă anexase deja Austria și pusese stăpânire pe Regiunea Sudetă, Winston Churchill a ținut un discurs în fața poporului american. Era o chemare la luptă:

Îi vedem pe acești dictatori pe pedestalurile lor, înconjurați de baionetele soldaților lor și de bastoanele polițiștilor lor. Ei sunt păziți în toate părțile de o mulțime de oameni înarmați, de tunuri, avioane, fortificații și altele asemenea – se laudă și se fălesc în fața lumii, dar în sufletele lor se află o teamă nerostită.³¹

Când se gândesc la tirani, majoritatea oamenilor își imaginează un bărbat (aproape întotdeauna un bărbat) care deține puterea absolută. Dar acesta este un mit. Nici un lider politic nu a avut vreodată putere absolută. Chiar și cei mai puternici dictatori au nevoie de alții pentru a se menține la putere. Pentru a rămâne pe pedestalul lor, ei trebuie să-i controleze pe cei apropiați lor. Dacă n-o fac, pericolul este iminent.

Principală problemă cu care se confruntă tiranii este că eliminarea nenumăratelor amenințări imediate pentru poziția lor poate fi costisitoare și generatoare de nesfârșite alte probleme noi. Până la urmă, tiranul se poate prăbuși de pe pedestal. Dar, când se întâmplă asta, nu este numai el în pericol, căci țări întregi se pot năru sub greutatea prăbușirii unui dictator.

Înainte de a merge mai departe, un cuvânt de atenționare: nu există două dictaturi la fel. Coreea de Nord nu este Turkmenistan, iar Cuba nu este Rusia. La fel și tiranii, sunt diferiți unul de celălalt. În prezent, liderii sunt de obicei descriși ca tirani când se comportă cu cruzime și asupritor. Acest lucru arată către o gamă largă de conducători.

Deoarece majoritatea sunt bărbați, mă voi referi la tiran în mod generic ca la *el*. Tiranul poate fi un rege, un dictator personalizat sau conducătorul unei junte militare. Sau poate că tiranul este secretarul general al partidului dintr-un stat unipartid ori se află la vârful unei teocrații – adică legitimitatea lui este de origine presupus divină. Țara pe care o conduce poate fi bogată sau săracă, cu relief muntos sau de șes.

Această diversitate este valabilă și în cazul tiranilor. Unii dintre ei, precum Saddam Hussein, au avut copilării îngrozitoare, când au fost bătuti și abuzați cu regularitate.³² Alții, precum Mao, au fost răsfățați în copilărie.³³ Adolf Hitler era atât de coleric, încât aproape că nu se putea abține să nu țipe când devenea agitat. Pol Pot rareori manifesta vreă emoție. De asemenea, sunt mari diferențe între felurile în care acești tirani au ajuns la putere. Unii s-au urcat pe pedestal fiind buni organizatori și depășindu-și rivalii. Alții, precum Idi Amin, au fost, pur și simplu, mai brutali decât toți ceilalți. Cei mai „de succes”, ca Stalin, de exemplu, erau buni la ambele.

Ca urmare a acestei diversități, orice afirmație generală va avea și excepții. Există însă tipare și trăsături comune. Uităndu-ne la pădure, putem înțelege mai bine cei mai mulți dintre copaci. Din nefericire, nu putem să-i studiem întotdeauna de aproape. Spre deosebire de democrații, care sunt transparente și deschise, dictaturile sunt pline de secrete. Oamenii care vorbesc ce nu trebuie pot dispărea. Documentele de stat sunt pline de minciuni. Ziariștii care relatează lucruri adevărate s-ar putea să nu reziste prea mult.

Tirania nu este ușor de înțeles. Poate că viceprim-ministrul este o marionetă sau poate chiar este al doilea om politic din stat. Sau poate că instituțiile statului nu contează prea mult, pentru că sunt controlate de un partid politic revoluționar. Sau poate că nici statul, nici partidul nu mai contează din cauza cultului personalității, care este atât de puternic. Este chiar foarte posibil ca bodyguardul tiranului să fie mai puternic decât membrii cabinetului, pentru că încrederea și proximitatea sunt mai importante decât puterea formală. Este greu de spus. Dictaturile funcționează pe bază de informații șoptite, afaceri clandestine și mușamalizări.

O altă dificultate în studierea prăbușirii tiranilor este că, oricât ar fi de mare instabilitatea politică, indiferent cât de frecvente sunt răzvrătirile, tiranii nu cad chiar în fiecare zi.³⁴ Într-o democrație care funcționează, în care au loc alegeri corecte, ai toate șansele să vezi cum conducătorii își pierd funcția. Dictatorii, pe de altă parte, pot rămâne în

funcție decenii la rând. Dar, când pleacă, pot cădea într-o clipă, răpuși de un singur glonț sau dați jos în câteva ore de la putere de o lovitură de stat. Și poate fi greu de stabilit cum s-au prăbușit exact – pe de o parte, pentru că se întâmplă atât de rar, dar, pe de altă parte, pentru că prăbușirea tiranilor presupune deseori existența unui punct de cotitură din care aceștia devin atât de instabili încât susținătorii lor îi părăsesc în masă – pentru ca mai târziu să pretindă că li s-au opus dintotdeauna.³⁵

De asemenea, nu poți înțelege un tiran doar uitându-te la om. Ei acționează după un sistem – și au nevoie de acel sistem pentru a se menține la putere. Vom analiza așadar cum funcționează regimurile autoritare. Un mod de a înțelege un regim, spre deosebire de un lider, este de a-l privi ca pe setul de reguli după care sunt aleși noii lideri.³⁶ Așa că, atunci când generalii dintr-o dictatură militară îl înlocuiesc pe generalul de la conducere cu un altul, liderul se schimbă, dar regimul rămâne același. Dar, dacă protestatarii înlătură toată junta militară și instaurează o democrație sau o dictatură comunistă în loc, atunci vorbim despre un nou regim. Nu doar omul, ci însuși sistemul a fost schimbat.

Când am început să lucrez la această carte, am stat de vorbă cu diplomați, ziariști, disidenți, activiști pentru drepturile omului și (foști) spioni. Pentru că subiectul cărții este atât de vast, m-am consultat și cu experți în sancțiuni economice, arme nucleare, istorie militară, prognoză cantitativă și multe alte subiecte. Nu-i voi putea cita pe toți, dar toți au fost fascinanți.

Am mai avut și întâlniri neobișnuite. La început, am vorbit cu un profesor de istorie romană, care a avut amabilitatea de a vorbi pe larg cu mine despre domnia împăratului Caligula. Apoi m-am întâlnit cu un american de etnie gambiană care a ajuns în închisoare pentru că a complotat să își elibereze țara de tiranul care jurase că va sta la conducere un miliard de ani. La un moment dat vorbeam pe WhatsApp cu un politician din Africa Centrală acuzat de crime de război, care se întreba dacă eu gândeam cu adevărat că fusese „o plăcere să-l cunosc“.

Cartea mi-a dat apoi ocazia să descopăr mai multe despre propria țară. Eu, care m-am născut în Germania de Vest imediat după încheierea Războiului Rece, am perceput Republica Democrată Germană (RDG) ca pe ceva îndepărtat. De fapt, RDG nu aparținea trecutului îndepărtat și nici nu se afla la mare distanță, însă putea fi, la fel de bine, într-un alt univers, pentru că era imposibil de imaginat că era atât de aproape. Călătoria pe care am făcut-o scriind această carte a schimbat acest lucru. Pentru a sta de vorbă cu Siegbert Scheffe, care

a jucat un rol esențial în doborârea regimului din spatele Zidului, am călătorit la Leipzig. Faptul că l-am auzit vorbind despre 9 octombrie 1989 – ziua în care „frica a trecut în cealaltă tabără” – a făcut tot ceea ce păruse atât de abstract să devină real și important de înțeles, pentru mine și pentru noi toți.³⁷

Această carte este despre compromisurile făcute de dictatori și de oamenii din jurul lor. Toți vor o mulțime de lucruri, dar nu le pot avea pe toate, așa că trebuie făcute niște alegeri dificile. În capitolul următor, „Rutina vieții de dictator”, voi prezenta motivul pentru care tiranii încearcă, în general, să rămână la putere după ce au obținut-o. În primul rând, să spunem că tirania poate părea atrăgătoare. Dar și mai important este că renunțarea la putere poate fi extrem de periculoasă. Majoritatea tiranilor nu sunt dispuși să își asume riscul, așa că încearcă să rămână la putere. Pentru a avea șansa de a rămâne la putere, ei trebuie să se concentreze asupra elitelor de la palat și a soldaților. Dar, după cum arăt în capitolele „Dușmanul din interior” și „Slăbirea intenționată a armatei”, nu este ceva ușor de realizat. De asemenea, alocarea de timp și de bani pentru neutralizarea pericolelor reprezentate de oamenii înarmați și de elitele puternice creează multe probleme de-a lungul timpului. Faptul că se iau resursele de la oameni și se dau unui grup restrâns din sfera puterii poate face populația să se revolte împotriva regimului. Dacă membrii elitei sunt înlăturați din capitală, ei se pot întoarce din zonele sărace ale țării ca lideri ai rebelilor. Iar dacă armata este paralizată, soldații fac cu greu față rebelilor sau invadatorilor străini. Și, în sfârșit, există pur și simplu lucruri care îi scapă tiranului de sub control. În ciuda faptului că un dictator poate face totul pentru a-și maximiza șansele de a rămâne la putere, el tot poate fi asasinat. Riscul poate fi și mai mare, pentru că face totul „cum trebuie”. Până la urmă, toți tiranii dispar, fie prin moarte naturală, fie prin înlăturare violentă de la putere. Dar ce se întâmplă după aceea? Prăbușirea tiranilor duce, de cele mai multe ori, la haos și conflict. În capitolul „Ai grijă ce-ți dorești” analizez cum ar putea fi prevenit acest lucru. După ce înțelegem cum se prăbușesc tiranii și ce se întâmplă după aceea, apar noi întrebări. Pot oameni din afară să grăbească prăbușirea? Și, dacă da, cum? Și ar trebui s-o facă?

Tiranii nu pot fi ignorați. Trebuie să fim atenți la ei – și să-i înțelegem mai bine. Pierderea puterii poate echivala foarte bine nu doar cu pierderea privilegiilor, ci și a libertății sau chiar a vieții. În mare măsură, acest pericol explică de ce tiranii se comportă în acest fel când

sunt la putere. Am citit toți povești bizare despre dictatori instabili. Dictatorul turkmen Saparmurat Niazov și-a ridicat o statuie de aur de 12 metri înălțime, care a fost montată în capitala Așgabat pe o structură care se rotea după soare.³⁸ Liderul nord-coreean Kim Jong-un a ordonat executarea unui oficial din Ministerul Educației cu un tun antiaerian – aparent pentru că adormise în timpul unei ședințe.³⁹ O parte din titulatura pe care și-a atribuit-o singur Idi Amin era „Domn al tuturor fiarelor pământului și al peștilor mărilor și cuceritor al Imperiului Britanic în Africa, în general, și în Uganda, în particular”.⁴⁰

La o primă vedere, acești conducători par nebuni. Desigur, nu sunt oameni normali. Adesea sunt narcisiști; alții psihopați și întotdeauna de o mare cruzime. Dar adevărul surprinzător este că majoritatea sunt raționali. Nu și-au pierdut mințile. Dat fiind însă sistemul în care acționează și informațiile pe care le dețin, strategiile de torturare, ucidere și înfometare a maselor, în vreme ce ei strâng bogății în palatul prezidențial, sunt toate raționale. Este un mod de supraviețuire.

Și așa a fost de mii de ani. Democrația, așa cum o cunoaștem noi acum, este tânără, dictatura este veche. De când avem istorie scrisă, știm că cei mai mulți oameni au suferit din cauza tiraniei. În 1800 nu trăia nimeni într-o democrație adevărată. Guvernele criminale și tiranice nu erau excepția, ci regula. Fie că tiranul era șef, duce, rege, împărat, episcop, sultan, fie că era un guvern colonial, așa erau organizate societățile. Oamenii erau supușii, iar tirania părea inevitabilă. Schimbarea politică determină, în mare parte, cine era tiranul, nu dacă va exista unul.

Chiar și în istoria relativ recentă, tiranii erau cei mai importanți. La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, peste 90% dintre țări nu erau democrații.⁴¹ Aceasta a fost și o perioadă în care zone întinse de pe glob nu își aveau suverani locali, fiind colonii conduse de la mare depărtare. După această perioadă, în timpul Războiului Rece, ambele părți au sprijinit tirani, în cazul în care au considerat că era în interesul lor. Londra a jucat un rol în răsturnarea unui lider ales democratic în Iran în favoarea șahului Pahlavi. Beijingul a ținut regimul Pol Pot în viață, în vreme ce acolo continuau crimele. Îngrijorate de efectul de domino, Statele Unite au dus războaie în apărarea unor dictaturi infame în Coreea și Vietnam. Guvernul francez a plătit pentru încoronarea lui Jean-Bédel Bokassa, dictatorul central-african care s-a autoproclamat împărat, în vreme ce poporul lui murea de foame. O fi fost Bokassa un despot, dar era despotul lor. Aceasta se petrecea în 1977.